

■ אליעזר בשן, משפחת טאראגאנו – דיפלומטים יהודים בדרדנלים, 1817-1699, ירושלים תשנ"ט, מרכז זלמן שז"ר לתולדות ישראל, 172 עמודים.

עד לפני כעשרים שנה היה מקובל שלאחר "תור הזהב" של יהדות האימפריה העות'מאנית במאה הטי"ז באני תקופה של שקיעה תלולה, שנמשכה מהמאה הי"ז עד המאה הי"ט. יהודים שבמאה הטי"ז מילאו תפקידים בולטים ברפואה ובמדעים, בשירותי המנהל והמכס, במסחר ובבנקאות, ובשירות הדיפלומטי והקונסולרי, נעלמו, כביכול, בתקופת הירידה, ומקומם נתפס על ידי אחרים, במיוחד יוונים וארמנים. אך מספר ניכר של מחקרים שנתפרסמו בעשורים האחרונים, שינו תמונה זו והפכו אותה ליותר מגוונת ורבצדדית. אכן, באופן כללי חלה ירידה חומרית ותרבותית במעמדם של יהודי האימפריה, והם נדחקו מעמדת הבכורה שהיתה להם במאה הטי"ז בתחומי פעילות שונים. אף על פי כן הם לא נעלמו כליל, ויהודים המשיכו לשרת גם בתקופת שפל זו בעמדות חשובות ברפואה, במסחר ובבנקאות, בדיפלומטיה ובשירות הקונסולרי ועוד. ספר זה מהווה תרומה להעמקת הבנתנו את התקופה הזו. הוא מעיד שלמרות הירידה הכללית של יהדות האימפריה, יהודים מילאו תפקידים חשובים בשירותים הקונסולריים של בריטניה ומדינות אחרות.

הספר פותח בשלושה פרקים כלליים קצרים המבוססים בעיקר על מקורות משניים. הראשון סוקר את הידוע על הקהילה היהודית בצ'אנאקאלה (Çanakkale), העיר הגדולה באזור הדרדנלים ומקום מושבם של הקונסולים, מהמאה הטי"ז עד המאה העשרים. הפרק השני מתאר בקצרה את תפקידיהם ומעמדם של הקונסולים הורים והתורגמנים באימפריה העות'מאנית. הפרק השלישי כולל רשימה קצרה של קונסולים יהודים שייצגו את האינטרסים של בריטניה באזור הדרדנלים בתקופה 1738-1662.

שלושת הפרקים האחרונים (הרביעי, החמישי והשישי), המקיפים בסך הכל כשישים עמודים, הם עיקרו של המחקר. פרקים אלה עוסקים בפעילותם של בני משפחת טאראגאנו, בעיקר בתקופה 1817-1751. נראה שבני המשפחה המשיכו לשרת כתורגמנים עד למלחמת העולם הראשונה, אך הידיעות על התקופה המאוחרת דלות יותר. פרקים אלה מתבססים בעיקר על חומר ארכיוני בריטי משמרד החוץ, משרד המושבות והימייה. כן נעזר המחבר בספרות אירופית ועברית. הספר אינו מסתמך על מקורות עות'מאניים או תורכים, והתמונה המתקבלת היא מוגבלת וחד-צדדית. אנו לומדים הרבה על יחסיהם של הקונסולים עם שירות החוץ הבריטי, אבל כמעט שאין פרטים על מגעיהם של הקונסולים עם השלטונות והאוכלוסייה המקומית, כולל הקהילה היהודית. פה ושם יש שיבושים בידע הקשור למוסדות ונוהלים עות'מאנים. השגריר הרוסי, לדוגמה (עמ' 47), לא נכלא בכלא יני קולה (Yeni Kule), מקום בלתי ידוע, אלא בִּידִיקוּלָה (Yedikule), המבצר המפורסם באסטאנבול ששימש כמקום מעצרם של שגרירים זרים בעתות מלחמה.

הספר מכיל הרבה פרטים מעניינים, אבל סגנון הכתיבה קשה. המחבר מסכם באופן כרונוולוגי את ההתכתבות בין הקונסול, השגרירות הבריטית באסטאנבול והשלטונות בלונדון, קופץ מנושא לנושא והקורא מתקשה לעקוב אחר התמונה הכללית. ניתן היה לחזק את המחקר על ידי ניתוח המקורות. למשל, הספר דן הרבה בשאלת המשכורת של הקונסולים ונושאים כספיים אחרים. ניתן היה להכין מספר טבלאות לסיכום הנושא והבהרתו.

בספר מובאות ארבעים תעודות מהארכיונים הבריטים בלויית תרגום לעברית. התעודות כלשעצמן מעניינות, אך התרגום לוקה באי-דיוקים, לעתים משמעותיים. בעמ' 105, לדוגמה, המחבר מתרגם את הביטוי "commission granted" כ"הענקת קומיסיון". למעשה, מדובר כאן במתן מינוי לייצג את האינטרסים של בריטניה. בעמ' 119 הוא מתרגם merchant men כסוחרים, ומדובר על מאסרם אל שלוש סוחרים רוסים. למעשה, מדובר כאן על תפיסתן ועיקולן של שלוש ספינות סוחר (merchant men) ומעצר צוותיהן על ידי השלטונות העות'מאניים. מן הראוי היה שהתרגום ייעשה על ידי מתרגם מקצועי.

לסיכום, הספר שלפנינו תורם לתחום המחקר בהציגו מידע חדש ומעניין על פעילותם של קונסולים ותורגמנים יהודים באימפריה העות'מאנית, אך יש להתייחס אליו במידה של זהירות.

אביגדור לוי

אוניברסיטת ברנדייס

■ ג'ני לבל, **אתמול, היום – יוצאי יוגוסלביה לשעבר בבניין הארץ**, התאחדות עולי יוגוסלביה לשעבר בישראל, 172 + 170 עמ'. תל-אביב 1999.

הספר שלפנינו מתעד את עלייתם של יהודי יוגוסלביה לשעבר לארץ ואת השתלבותם בה. בחלקו הראשון (בעברית) סיפור העלייה לארץ ישראל מן המחצית השנייה של המאה הי"ט עד לקום המדינה, ומעת הקמתה ואילך. בהמשך נמנים כל הנופלים במערכות ישראל שהם או שאבותיהם נולדו ביוגוסלביה, ומובא מידע על הנצחת יוצאי יוגוסלביה בארץ (ערים, כיכרות, רחובות, חורשות) ועל חסידי אומות העולם מיוגוסלביה. עוד נוסף מידע על קיבוצים ומושבים שבהם התיישבו העולים מיוגוסלביה. בעמ' 67-172 באה רשימה שכותרתה "אנשים אתמול, היום", ולצד תמונתה של כל דמות מסופרות בכמה שורות תולדותיה ופועלה. הכתוב ורשימת האנשים מובאים גם בסרב-קרואטית.

■ אסתר מוצ'בסקי-שנפר, **יהודי תימן – אלפיים שנות תרבות ומסורת, מוזיאון ישראל, ירושלים 2000, 184 עמ'.**

הספר הוא קטלוג אשר הוכן לתערוכה הנושאת את שם הספר. בקטלוג מובא וסקירה היסטורית, ולאחריהם ארבעה פרקים: הבית, הלבוש, תכשיטים וצורפות, תשמישי קדושה. כל פרק מסתיים ב"מבחר תפצים" – תמונות ודפי מוצג. חותמת את הקטלוג ביבליוגרפיה מגוונת. הספר עשיר בתמונות, רובן צבעוניות, והוא ערוך בצורה אסתטית מאוד.

■ **מסורת הפיוט ב, בעריכת בנימין בריתקוה ואפרים חזן, הוצאת אוניברסיטת בראילן, רמת גן תש"ס. 248 + XVIII עמ'.**

הספר מבוסס על כנס שהתקיים באוניברסיטת בר-אילן בשנת תשנ"ה על "הפיוט ועולם בית הכנסת", והוא הפרסום השני מטעם הקתדרא לחקר הפיוט ולהוראתו ע"ש מנחם חיים ליהמן ז"ל, אשר דברים לזכרו פותחים את הקובץ. המאמרים מכונסים בחמישה שערים:

מקדש ומקדש מעט: מנשה רפאל ליהמן ז"ל, מספר בן סירא ומגילות ים המלח לעבודת המקדש בתפילות יום הכיפורים; ישראל רוזנסון, בית המקדש ובית הכנסת – עולמות נפגשים בפיוטי ארץ ישראל; יוסף תבורי, תפילת הכוהן הגדול ביום הכיפורים – בפיוט ובתפילה.

הפיוט במחזור התפילה: טובה בארי, תפילה ופיוט בבבל במאה העשירית ובמאה האחת-עשרה; יהודית דישון, יהודה בן ר' שלמה אלחריזי והוויכוח על אמירת הפיוטים בשבת; אפרים חזן, תחינות הרשב"ץ לימי שני וחמישי; יהודה רצהבי, מחזור יהודי תימן לאור הגניזה.

ניסיון ואמונה: בנימין בריתקוה, עשרה ניסיונות שנתנסה בהם אברהם בראי הפיוט; דוד שמחה סגל, התרסה והאמנה – עיון בשתי גאולות לרשב"ג.

דרשה ומנהג: אלעזר הורביץ, פיוטיו של רבנו יוסף אבן-אביתור כדרשות על קריאת התורה בבית הכנסת; משה חלמיש, על תיקון שובבי"ם.

זמרת בית הכנסת: יוסף טובי, היסוד המוסיקלי כאבן פינה במעבר מתפילה לפיוט; אדוין סרוסי, זמרת הפיוט הספרדי בקוציין (הודו).

לספר נלוו תקצירים באנגלית.

שלושה עשר המאמרים שבקובץ מעשירים את חקר הפיוט בהקשרים מגוונים, ומסייעים להבנת תופעות תרבותיות מורכבות גם לאור הפיוט.

■ **מקדם ומים ז', יהודי צפון אפריקה ויהודי המזרח התיכון במאה העשרים – תמורות ומגמות בקהילות וב ישראל, בעריכת יוסף שיטריט וחיים סעדון, אוניברסיטת חיפה תש"ס, 399 + XII עמ'.**

בקובץ ארבעה עשר מאמרים המאורגנים בשלושה שערים ובשני נספחים:

שער ראשון: תמורות ומגמות בקהילות לפני מלחמת העצמאות: יוסף שיטריט, ארץ ישראל בשירת יהודי מרוקו של המאה העשרים; משה עמאר, לתולדות ר' דוד צבאח, תקופתו ויצירתו; יהושע פרנקל, היהודים במרוקו בראשית המאה העשרים: שינויים פוליטיים ורציפות של דימויים; בת ציון עראקי-קלורמן, פעולות בלתי לגליות בעליית יהודי תימן לארץ בשנות העשרים והשלושים. **שער שני: קהילות יהודיות במערבולת מלחמת העצמאות:** חיים סעדון, בסבך נאמנויות ורצונות: יהודים צרפתים ותוניסאים 1947-1949; אהרן גימאני, ההנהגה היהודית בצנעא עם חיסול גולת תימן; אסתר מאיר, קהילה במלכוד: ממשלת עיראק, הממסד הישראלי ויהודי עיראק בתקופת מלחמת העצמאות; ראובן שניר, יהדות עיראק, אחרי מלחמת העולם השנייה: ספרות, היסטוריה והיסטוריוגרפיה. **שער שלישי: מדיניותה של ישראל כלפי שרידי הקהילות:** מוטי גולני, תושייה מוגבלת: על הניסיון להוציא יהודים ממצרים לאחר מלחמת סיני ומשמעותו; מיכאל לסקיר, "יהודי אל-מהדיי": מהדי בן ברכה ותומכיו היהודים במרוקו בשנים 1953-1961. **נספח א:** יצחק אבישור, לחקר היסודות העבריים מן המסורות שבעל-פה ומן המקורות שכתב בערבית היהודית במזרח. **נספח ב:** אברהם ברזילי, התהליכים שהביאו למשבר החברה היהודית בארצות האסלאם בתקופתנו; איסר הראל, ארגון ההעפלה והעלייה ממרוקו; מאיר קנפו (רמון), שש שנים בשירות "המוסד" במרוקו.

אסופה זו מצטרפת לשש קודמותיה ויש לקוות כי קצב ההופעה של קובץ חשוב זה יהיה תכוף יותר (הכרך הקודם יצא לאור בשנת 1995).

